

İMAM ŞAFİ' DE NESH ANLAYIŞI

Doç. Dr. Ali BAKKAL

Sosyal bilimlerde meydana gelen ihtilafların önemli bir kısmı, kendi sahalarında kitap yazan müelliflerin kullandıkları kelimelere değişik manalar yüklenmelerinden ileri gelmektedir. Genellikle bütün dillerde aynı manâ için birden fazla kelime kullanıldığı gibi, aynı kelime de farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Özellikle bilimlerin doğuş ve gelişme dönemlerinde kelimeler lûgat manâlarıyla kullanılırlar. Bir kelimenin birden fazla manâsı olması veya bunun tersine olarak bir manâ için birden fazla kelimenin kullanılması, bilginlerin sözlerini tam olarak anlamada bazı ihtilaflara sebebiyet vermektedir. Zaman zaman bilim adamları bu ihtilafları ortadan kaldırmak için birtakım ıstılahlar teklif etmişlerdir. Bu ıstılahlar esas alınmak suretiyle dil yönünden bilimler sağlam esaslar üzerinde oturtulur. Buna göre her ilim için geçerli olacak iki temel esas vardır. Kanun ve ıstılah.

Kanunlar mücerred esaslardır. Bunları anlamak için ıstılahlara lüzum vardır. ıstılahlar ise bilim adamları tarafından aynı manâyı ifade etmek üzere kullanılan kelimelerdir.

Kur'an'ı- Kerim, Allah'ın kitabıdır ve anlaşılmaya en layık olan kitab da O'dur. Bu yüzden Cenab-ı Allah O'nu apaçık anlaşılın diye "kavminin dili"⁽¹⁾ üzerine "Arapça bir Kur'an olarak"⁽²⁾ indirilmiştir. İndiği dönemde herkes O'nu anlar ve manâsını kavradı. Ancak Kur'an'da bazı kelimeler vardır ki, Araplar bunların kelime manâsını anlar, fakat bununla başka ma-

(1) İbrahim 14/ 4

(2) Yusuf 12/ 2

nâların kasedildiğini de fark ederlerdi. İşte bu kelimeler özel manâlarda kullanılan kelimelerdi. Bu kelimelerle kasedilen manâ her zaman kendi aralarında kullandıkları manâ değil, temelde bu manâ ile ilişkisi olmakla beraber başka bir manâ idi. Bu manâ örfî manâ değil şer'î manâ idi. Böylece ilk olarak Kur'an'da çeşitle ilimlerde kullanılan ıstıhlara benzer şekilde değişik manâlara gelen bazı kelimeler yer almıştı. Salat, savm, zekât, hacc gibi kelimeler bu tür kelimelerdendi. Hz. Peygamber (sav) bu kelimelerle hangi manâların kasedildiğini beyan etmiştir. Şer'î manâda kullanılmayan bütün kelimeler Kur'an'da örfî manâda istimal edilmiştir. Ancak bu durum her kelime ve her cümlenin aynı şekilde anlaşılması için yeterli olmamıştır. Zira her dilde olduğu gibi Arapça'da da bir kelimenin farklı manâlarda kullanılması, (3) yine bunun tersine olarak aynı manâ için farklı kelimelerin kullanılması (4) bazı ayetlerin farklı şekilde anlaşılmasına yol açmıştır. Sonra bu farklı anlayışı bir ölçüde ortadan kaldırmak maksadıyla sarf, nahiv, belâgat ve usûl kâideleri vazedilmiş ve bu şekilde bir ölçüde farklı anlayışların mümkün olduğu ölçüde azaltılmasına çalışılmıştır.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim, 23 sene zarfında peyderpey nâzil olmuştur. Bu nüzûl keyfiyeti içerisinde insanların yapmakla mükellef olduğu fiillerle ilgili bazı hükümler tadrîcen tamamlanmıştır. Yani bazı hükümler, insanları alıştıra alıştıra farklı zamanlarda nâzil olan ayetlerle gelmiş bulunmaktadır. Bu ayetlerin hepsinin aynı mushafta bulunması, ne zaman hangi ayetle amel edileceği konusunda şüpheler ve ihtilaflar meydana getirmiştir. Bu itilafların giderilmesi için bazı metodlar geliştirmek gerekmiştir. İşte bu metodların kullanıldığı bilgi sahasına olduğu gibi bu sahada da farklı anlayışların önüne geçmek için, bu sahada kullanılan kelimelerin manâsı üzerinde ittifak etmek gerekmektedir. Bunlar ıstıhlardır ve bunlar olmadan ilim yapılmaz.

İmam Şâfiî, "nesh" konusu üzerinde ciddiyetle duran ve ilk olarak ıstıhlaları vaz'etmeye çalışan bir bilginidir. Bu yüzden nesh konusunda O'nun farklı bir yeri vardır. Biz de O'nun bu konudaki görüşlerini bir makale boyutu içinde aktarmayı bir vazife addetmiş bulunuyoruz.

"NESH" KELİMESİNİN LÜGAT MANÂSI

"Nesh" lügatta başlıca iki manâda kullanılmaktadır :

a- İzale etmek, gidermek, ibtâl etmek, yok etmek. Araplar,

(3) Mesela, "el- Hüdâ" kelimesi ve ondan türeyen kelimelerin Kur'an-ı Kerim'de 17 manâsı olduğu görülmüştür.

(4) Mesela, "cehennem", "hâr", "sakar", "hulame", "cahîm" gibi çeşitli lafızlar aynı manâda kullanılmıştır.

" **بِالضَّامِ رَسْمًا تَضَيَّنَ** " derken, "Güneş gölgeyi yok etti, onu giderdi" demek isterlerdi.

b- Nakletmek, yazılanın aynısının bir başka yere yazmak. Araplar " **بِالتَّاءِ تَضَيَّنَ** " derken, "kitabı başka bir yere yazdım; onu istinsah ettim" demek isterlerdi.⁽⁵⁾ "Nesh" in "yazmak" manâsı lûgatçılar tarafından genellikle "nakletmek" manâsı içinde düşünölmektedir. Bu bakımdan lûgatçılar "nesh" in, nakil, ibtâl ve izâle manâları etrafında dönüp dolaştığını ifade etmektedirler.⁽⁶⁾ Zemahşerî, "nesh" in nakil ve yazmak manâsında hakikat, ibtâl ve izâle manâsında ise mecazen kullanıldığını ifade etmektedir.⁽⁷⁾

KUR'ANDA NESH'İN MÂNASI

Kur'an'da "n. s. h." kökünden gelen dört âyet vardır:

a- " **لَهَيْتَهُمُ آيَاتِنَا لِيَحْكُمُوا بِهَا فَإِن يَأْتُواكُم مِّن بَعْدِ ذَلِكَ فَقُولُوا إِنَّ آيَاتِنَا لَكُنَّ عَرَافًا حَكِيمًا** " "Biz bir âyeti (şeriatı) nesheder (ibtâl ve izâle eder) veya unutturursak, mutlaka ondan daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir." ⁽⁸⁾ bu ayetten nesh, ibtâl ve izâle manâsıdır.

b- " **وَمَا يَكْفُرُ أَكْثَرُ النَّاسِ بِآيَاتِنَا إِذِ انزَلْنَا إِلَيْهِمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَفِي سَفَهٍ مُّبِينٍ** " O'nun bir nüshasında (şu yazılı idi : Sapıklıktan sıyrılıp) rahmete kavuşmak o kimselere mahsustur ki... ⁽⁹⁾ Bu âyette nesh, nakil ve yazmak manâsıdır.

c- " **وَمَا يَكْفُرُ أَكْثَرُ النَّاسِ بِآيَاتِنَا إِذِ انزَلْنَا إِلَيْهِمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَفِي سَفَهٍ مُّبِينٍ** " "Nihayet Allah, şeytanın ilkâ edeceği (o litreyi) nesheder (giderir ve ibtal eder. ⁽¹⁰⁾ Bu âyetle nesh, ibtâl ve izâle manâsıdır.

d- " **وَمَا يَكْفُرُ أَكْثَرُ النَّاسِ بِآيَاتِنَا إِذِ انزَلْنَا إِلَيْهِمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَفِي سَفَهٍ مُّبِينٍ** " "Şüphe yok ki, neler yapıyor idiyse, biz (hepsini meleklerle) yazdırıyorduk... ⁽¹¹⁾ Burada nesh, yazmak manâsıdır.

(5) Bkz. İbn Manzûr, Ebu'l- Fadî Cemâlüddin Muhammed b. Mükrem el- İrfikî el- Mısırî, Lisânu'l- Arab Beyrut, tsz, III, 61; Cevherî, Ebu' Nasr İsmail b. Hammâd, es- Sihâh, Mısır, thz, I, 433; İbnü'l- Cevzî, Ebu'l- Ferec, Nevâsilhu'l-Kur'ân, Medine, 1984, 90; er-Râgib, Ebu'l-Kâsım el- Hüseyin b. Muhammed, el- Müfredât il. Garibi'l-Kur'an, y. y., thz, 490

(6) Mustafa Zeyd, en- Nesh fi'l- Kur'âni'l-Kerim, III. Baskı, Mısır, 1987, I, 55

(7) ez- Zemahşerî, Cârullah Ebu'l- Kâsım Mahmud b. Ömer, Esâsü'l- Belâgat, Beyrut, 1965, 629

(8) Bakara 2/106

(9) A'raf 7/ 154

(10) Hacc 22/ 52

(11) Câsiye 45/ 29

Buna göre nesh kelimesi Kur'an'da her iki mânâsıyla isti'mal edilmiş bulunmaktadır. Usûlcülerin ıstılah olarak tercih ettikleri mânâ, iptâl ve izâle mânâsıdır. İmam Şâfiî de, neshi bu mânâda ele almıştır.

Birinci ayette geçen "ayet" kelimesiyle genellikle "Kur'an âyeti" anlaşıldığı için, nesh de birinci derecede "bir ayetin hükmünün daha sonra gelen başka bir âyetin hükmüyle kaldırılması" şeklinde anlaşılmıştır. İmam Şâfiî'nin anlayışı da bu şekildedir.

NESH'İN İSTILAH MANÂSİ :

İsmail Cerrahoğlu neshin ıstılah mânâsını şu şekilde nakleder : "Bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmaktadır, başka deyimlerle, şer'î bir hükmün başka bir şer'î delil ile kaldırılması veya mukaddem tarihli bir nassın hükmünü maahhar tarihli bir nass ile değiştirmek veyahutta, mukaddes bir metin ilgası mânâsında kullanılır."⁽¹²⁾

TARİH İÇİNDE NESH

Hz. Peygamber (sav) döneminde İslam, Arap toplumuna her hususta yeni düzenlemeler getiren bir din ve bir sistem olarak sunuluyordu. Halbuki Araplar kabile asabiyetine sahip bir topluluktu. Bazı iyi alışkanlıklarının yanında kötü tarafları da bulunuyordu. Gelenek, görenek âdetlerinde fevkalâde mutaassıb idiler. Böyle bir kavme yeni bir şekil vermek ve bu kavmi kısaca bir zamanda yeri bir hukuk nizamı altına sokmak, hele hele nefislerine zor gelecek ibadetlerle yükümlü kılmak çok zor bir işti. Fakat bu iş birden fazla birey olmasa bile zaman içinde gerçekleşebilirdi. Zaman zaman bir şehrin binaları eskir ve kullanılmaz hale gelir. Bu durumda yapılacak iki şey vardır. Birincisi, temel ve duvarları sağlam olan binaları tamir, ikincisi ise temeli ve duvarları çürümüş olan binaları yıkıp yerine temelden yeni binaları inşa etmek. İnsanlar arasındaki hukuk kaideleri de bir şehre benzer. Bazıları temelde sağlamdır ; tedricen ona yeni bir şekil vermek mümkün olabilir. Bazıları ise kökten yanlıştır; bunları yıkmak ve yerlerine yenilerini koymak gerekir.

İslam'ın teşri döneminde bunların her ikisi de tatbik edilmiştir. Bazen olmuş kaideler kökten yıkılmış, sonra yenilen yeni şekliyle inşâ edilmiştir. Kabir ziyareti, bayramlar, Kâbe ile ilgili bazı görevler gibi. Bazı konularda ise yeni düzenlemelere gidilmiş, bazılarında gidilmemiştir. Bazen da eski ama sağlam bir binanın her gün bir tarafını tamir eder gibi, azar azar ve yavaş yavaş alıştıran müesseseler yenileştirilmiş ve eski kaideler toplumun yararını sağlayacak hale getirilmiştir. İçkinin ve faizin yasaklanması, ibadetlerin nihaî şekliyle farz kılınması, miras ve aile hukukunun temel esaslarının

(12) Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, 2. Baskı, Ankara, 1976, 122

oturtulması hep bu şekilde olmuştur. Şu halde tadrice şu iki prensip hakim olmuştur:

Çürük olanı yık, yerine sağlamını yeniden yap.

Temeli sağlam olanı tamir et, güzelleştir.

Kur'an ve sünnette tadrice oluşan hükümlerde her iki metoda da açıkça rastlıyoruz.

Kur'an' da bazı âyetler mücmel (manâsı kapalı) olarak nazil olmuş ve bu âyetler sonradan ya başka bir âyetle, yada Hz. Peygamber'in sünnetiyle açıklanmıştır. Burada da naslar arasında bir öncelik- sonralık münasebeti vardır.

Kur'an'da neshin varlığı için delil olarak gösterilen bütün âyetler siyak-sibak alâkasına göre okunduğu zaman, bu neshin, Kur'an âyetleri arasında meydana gelen bir nesh değil, şeriatlar arasında meydana gelen bir nesh olduğu anlaşılmaktadır. Sahabe'nin böyle bir nesh anlayışına sahip olduğunu uzak saymak da mümkün değildir.

Şah Veliyyullah ed- Dihlevî'ye göre Sahabiler ve Tabiiler "nesh'i, bir şeyi bir şeyle izâle edip gidermek manâsından ibaret olan lügavî manâda kullanıyorlardı; usûlcülerin istilâhî manâda kullandıkları anlamda değil. Binaenaleyh, onlara göre neshin manâsı, bir âyetten vasıfların bazısını diğer bir âyetle izâle etmektedir. Bu, ya amel müddetinin sona ermesiyle, sözü zihne çabuk gelen manâdan çabuk gelmeyen manâya döndürmekle, yahud kayıtlardan bir kaydın tesadüfi oluşunu beyan ile, yahud âmmı hususileştirmekle, yahud özel hükümle kendisine kıyas yapılacak hüküm arasındaki farkı açıklamakla, yahud cahiliye adetini veya geçmiş şeriatı izâle etmek suretiyle olur. Bu yüzden Sahabî ve Tabîlere göre neshin konusu gayet genişti.⁽¹³⁾

Sahabe neshi nasıl anlarsa anlansın neshin bilinmesi konusunda titizdi. Nitekim değişik kaynaklarda yer aldığına göre Hz. Ali nâsih ve mensûhu bilmeyen bir kadıya (veya kıssacıya) "sen kendini de helak ettin, başkalarını da"⁽¹⁴⁾ demek suretiyle konunun önemine dikkat çekmiştir.

(13) ed- Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdîrahîm el- Fevzu'l- Kebîr fî Usûlî't- Tefsîr, Ter : Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, 1980, s. 34
(14) el- Hâzîmî, el- Hâzîz Ebu Bekr Muhammed b. Musa el- Hemedânî, el- İ'tibar fî'n- Nasîh ve'l Mensûhi mine'l- Âsâr, Beyrut. t. y. s. 3-4; es Suyûtî, Celâluddîn, el- İtkân fî Ulum'l- Kur'an, Mısır, 1951, c. II, s.20; ez- Zerkeşî, Bedruddîn, el- Bûrân fî Ulûm'l- Kur'an, Mısır, 1957, c. II, s. 29; en- Nehhâs Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. İsmâil, en- Nâsihu ve'l- Mensûhu fî'l Kur'ânî'l- Kerîm, Beyrut 1989, s.7; İbnü'l- Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l- Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, Nevâsihu'l- Kur'an, Thk: muhammed Eğref Ali el- Melbârî, Medine 1984, s. 106 (M. Sait ŞİMŞEK, Hz. Ali'nin azarladığı kişinin "kâdi" değil, "kıssacı" olduğu kanaatimdir. Müstensihlerin bir hatası neticesinde bazı eserlere "kâdi" şeklinde geçmiştir. Zira Arapça'da her iki kelimenin yazılışı aynı olduğundan bazı müstensihler",....." kelimesini yanlışlıkla",....." şeklinde "sad" harfini noktalı yazmışlardır. Ayrıca şu iki husus bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. a- Hz. Ali öneminde kıssacıların yaygınlaştığı, bunların mesicilerde kıssa anlattıkları ve Hz. Ali'nin de bunları kıssa anlatmaktan menettiği bilinmektedir. b. el- Hâzîmî'nin yer verdiği bazı rivayetlere göre bu adam kıssacılık yapıyordu.

Şâtibî, Muvafakât'ında "Mütekaddimûn" dediği ilk hicrî üç asır içinde yaşayan alimlere göre neshî şöyle anlatır:

Mukaddimûn'un sözlerinden anlaşıldığına göre, onlarca nesh, mutlak olarak usûlcülerin sözlerinden daha umumi bir manâdır: Onlar, "mutlak"ın "takyîd"ine, muttasıl veya munfasıl bir delille "âmm" olan bir sözün "tahsîs"ine, "mübhem" olan bir şeyi "beyan etme"ye "nesh" namını vermişlerdir. Sonra gelen bir delile, önceki şer'î hükmü kaldırmaya da "nesh" demişlerdir. Çünkü bunların hepsi "birinci hükmün murad edilmediği" konusunda birleşmektedirler. İnsanlara teklif edilen ve yapılması istenen hüküm, sonra gelen hükümdür. Birinciyle amel olunmaz; amel edilmesi gereken, ikincisidir. Bu manâ mutlakın takyîdinde vardır. Çünkü mutlak olan söz, kayıd altına alınınca, mutlakın zahiriyle amel bırakılmış oluyor; amel olunmuyor, mukayyed ile amel olunuyor. Mutlak, takyîd edilince itlâkı üzere bir şey ifade etmiyor, adetâ mensûh hükmünde oluyor. Hâss ile âmm da böyledir. O takdirde hepsi bir manâ altında toplanmış olduklarından, bu itibarla bunlara nesh denilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için bazı misaller vermemiz gerekmektedir.

Abdullah b. Abbas: "Kim bu dünyayı isterse, dilediğimize istediğini acele veririz" ⁽¹⁵⁾âyeti, "Kim ahireti diler ve bir mü'min olarak ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldur." ⁽¹⁶⁾âyetini neshetmiştir, demiştir. Eğer incelenirse, bunun nesh değil, mutlaka tahyîd olduğu görülür. Çünkü "Dünya varlığını isteyene veririz" ayeti mutlaktır. Birinci ayette ise bu verme, maişetle, ilâhî irade mukayyedir. Haberlerde zaten neshî cereyan etmez.

"Alması haram olan kadınlardan başkaları size helal kılındı" ⁽¹⁷⁾âyeti, kişinin bir kadını halasıyla, teyzesiyle birlikte olmasını haram kılan hadisle neshedilmiştir, demiştir. Bu da "âmm" olan bir hükmü "tahsîs" kabilindedir.

Katâde, "Boşanan kadınlar üç hayız iddet beklerler." ⁽¹⁸⁾"boşanan kadınlar" sözünden, önce "Onların bekleyeceği bir iddet yoktur." ⁽¹⁹⁾âyetiyle gerdeğe girmemiş kadınlar, sonra da, "Hayızdan kesilenlerin iddeti üç aydır hamile olanların (iddeti) ise doğurmalarıdır" ⁽²⁰⁾âyetiyle hayızdan kesilmiş olan kadınlar ve hamile olanlar çıkarılmış ve bu âyetlerle neshedilmiştir" diyor. Halbuki bunlar mutlakı yakyîd, âmmı tahsîs kabilindedir. ⁽²¹⁾

(15) İsrâ 17/ 18

(16) İsrâ17/ 19

(17) Nisâ 4/24

(18) Bakara 2/ 228

(19) Ahzab 33/ 49

(20) Telâk 65/ 4

(21) eş- Şâtibî, Ebû, İshak İbrahim b. Musa, el- Muvafakat fi Usûl'l- Ahkâm, Kahire, thz, III, 73

Selef alimlerinden Dehhâk'a göre nesh unutturma; İbn Ebi Hâtim'e göre ise Hz. Muhammed'e indirilmeyip terk edilen manâsıdır. (22)

Dahhâk'a isnad edilen diğer bir rivayete göre Kur'an'daki "muhkem" âyetler "nasih", "müteşabih "âyetler" ise "mensûh"tur. (23) Bazı rivayetlere göre bu görüş, Sahabe'den bazılarına aittir. (24)

Bazı alimlere göre "nesh", Kur'an'ın Levh- i Mahfuz'dan indirilme olayının adıdır. (25)

İmam Eş'ari (v. 324/ 936) nesh konusunda alimlerin görüşlerinin şu dört kısma ayrıldığını beyan eder:

1- Mensûh, tilaveti kaldırılmıştır.

2- İndirilmiş, okunmuş ve Hz. Peygamber (sav) tarafından açıklanıp uygulanmış hususlarda nesh yoktur. Nesh, Allah'ın geçmiş kavimleri imtihan ettiği büyük mihnetlerle bu ümmeti imtihan etmemesi; onlardan bu mihnetlerin kaldırılması anlamındadır.

3- Nesh, Kur'an- ı Kerimin Ümmü'l- Kitab olan Levh- i Mahfûz'dan indirilmesidir.

4- Kur'an'ın kendi bünyesinde nesh : Yani Kur'an- ı Kerim'in kimi âyetlerinin kimi âyetlerini nesh etmesidir. (26) Bütün bu rivâyetler ve değerlendirmelere göre Sahabe ve Tabiûn, tedric, takyid, tahsis, istisna ve bir hükmün sonradan gelen bir hüküm tarafından tamamen kaldırılmasına "nesh" diyordu ve bu kelimeyi lûgat manâsında kullanıyordu. Yani hüküm bakımından ibtâl ve izâle manâsına gelen her durumu, Sahabe ve Tabiûn, nesh olarak niteliyordu.

İMAM ŞAFİ'YE GÖRE HADİSLER ARASINDA GÖRÜLEN İHTİLAFLAR

Fıkıh Usûlû alanında bize kadar ulaşma şansına sahip olan ilk eser, İmam eş- Şafî (v. 204/ 820)'nin er- Risale adlı eseridir. Gerçi Hanefiler İmam Ebu Yusuf (v.182/ 798)'un ve Ca'feriler İmam Muhammed Bakır (v. 114/ 731) ve İmam Ca'fer es- Sadık (v. 148/ 765)'in fıkıh usûlû konusunda ilk eser yazan alimler olduklarını ileri sürerlerse de, onların eserleri bize kadar ulaşmamıştır.

İmam Şafî, er- Risale adlı eserinin üçte ikisini âyet ve hadislerde görü-

(22) İbn Kesir, Ebu'l- Fidâ İsmail b. Kesir el- Kuraşi, Tefsîru'l- Kur'an'ı- Azîm, Beyrut, 1969, I, 149

(23) İbnü'l- Cevzî, Nevâsihu'l- Kur'an, 88

(24) İbnü'l- Cevzî, Age, 89

(25) ez- Zerkeşî, Bedruddîn, el- Bûharî fî Ulûmi'l- Kur'an, Mısır 1957, II, 30

(26) el- Eş'arî, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail, Makâlâtü'l- İslâmiyyîn ve İhtilâfû'l- Musalîn, Tsh : Helmuht Router, 3. Baskı, Almanya, 1980, s. 607- 608

len kapalı ve ihtilafı konulara hasretmiştir. Buna göre İmam Şafii'nin usûlde en büyük problemi "nasslar arasında görülen ihtilaflar"dı. O, bu ihtilafların çözümünü gaye edinmiş ve konuda birçok önemli kaideler geliştirmiştir. Bu kaidelerden önemli bir kısmı da neshle ilgilidir. Yine İmam Şafii, ihtilaf veya teâruz halinde gözüken hadisleri ilk kez ele alıp değerlendiren ve ilgili hadisleri teker teker ele alıp bu sahada da müstakil bir eser yazan müellifimizdir. İmam Şafii, er- Risâle'sinde mütenâkız hadislerin telif edilebilmesini mümkün kılacak usûlün ana hatlarını tesbit ederken, Kitabu İhtilâfi'l-Hadis isimli eserinde ise "telif ve tevil için herhangi bir kaide vazetmeden, hadise ve hadisçilere yapılan saldırıları sıraladıktan ve bu saldırı sahiplerinin tenkide müsait yönlerini belirttikten sonra "müntenakız dedikleri iki hadîs" v. b. başlıklarla ayrı ayrı hadisleri ele almakta, yorumlarını yapmakta ve böylece hadis ve hadisçileri savunmaktadır."⁽²⁷⁾

İmam Şafii er- Risale'de "İelü'l- Hadis= Hadislerdeki İletler" bölümünün başında hadisler arasındaki münasebeti şöyle ifade etmektedir.

1- Bir kısım hadislerin benzeri Kur'an'da nass olarak vardır.

2- Bir kısım hadislerin benzeri, Kur'an'da mücmel olarak yer almıştır. Bu konularda Hz. Peygamber'in koyduğu her sünnet, benzeri bir nass olma yönünden ve mücmeli Allah adına açıklama bakımından Kur'an'a muvafıktır. Hz. Peygamber tarafından bu açıklama ise, mücmelin daha fazla tefsir edilmesi demektir.

3- bir kısım hadislerin ifade ettiği hüküm Kur'an'da hiç yoktur. Hakında Kur'an nassı bulunmayan korularda Hz. Peygamber'in koyduğu bu sünnet, Allah'ın her bakımından kendisine itaati farz kılmış olması nedeniyle uyulması gereken bir sünnettir.

4- Bir kısım hadisler arasında çelişki vardır. Bunlarda nâsîh ve mensuh söz konusudur.

5- Bazı hadisler çelişkili olduğu halde hangisinin mensuh olduğuna dair bir delâlet yoktur. Aslında bunlar arasında çelişki de yoktur. Çünkü Hz. Peygamber'in her işi uyum halindedir ve doğrudur. Bu hususta çelişki olmaz.

6- Hz. Peygamber, bazen âmm bir ifade kullanır, fakat bununla, hâssı kaseder. (buna göre aynı konuda hâss ifade eden başka hadisler varsa, âmm ifade eden hadisle aralarında çelişki yok, demektir. Zira âmm ifadeyle de kasedilen mânâ hâssıdır.

7- Hz. Peygamber, bazı hadislerinde nehiy sıygasını kullanır. Nehiy sıy-

(27) Çakan, İsmail, Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları, İstanbul, 1982, 42

galarından bazıları tahrim için kullanılır, bazıları ise ibâha için kullanılır. (Nehiy sıygalarının hangi manâda kullanıldığı bilinmediği zaman, hadisler arasında zahiri bir çelişkinin var olduğu görülebilir. Ama gerçekte çelişki yoktur)

8- Hz. peygamber, bazı hadislerinde emir sıygasını kullanır. Emir sıygalarından bazıları vücub için kullanılır. Bazıları ise ibaha için kullanılır. (Emir sıygalarının hangi manâda kullanıldığı bilinmediği zaman, hadisler arasında zahiri bir çelişkinin var olduğu görülebilir. Ama gerçekte çelişki yoktur.)

9- Bazı hadisler bir sorunun cevabı olarak varid olmuştur. Hadisin ravi-si soruyu bilmediği için cevabın dayandığı sebep bilinmediğinden hadisin mahiyeti tam olarak anlaşılabilir.

10- Hz. Peygamber herhangi bir konunun farklı durumları için ayrı ayrı sünnet vazeder. Bu sünnetleri ayrı ayrı rivayet eden raviler, bu iki hadis arasında çelişkinin mevcut olduğunu zanneder. Halbuki her iki hadis de doğrudur ve bir konunun farklı durumlarını ifade ederler.

11- Hz. Peygamber bir şeyi önce âmm bir ifade ile helal veya haram kılar. Sonra aynı konuda başka bir durumla alakalı olarak âmm ifadeli nassa zıt bir sünnet vazeder. Bunu işitenlerden bazıları, bu konudaki hadisler arasında çelişkinin var olduğunu zannederler. Halbuki aralarında çelişki yoktur. (Çünkü âmm olan ifade sonraki hadisle tahsis edilmiştir.)

12- Hadisin ravisine ait sebeplerden dolayı, hadisler çelişkili olarak görülebilir⁽²⁸⁾ maddelerde ifade ettiğimiz kaideler içerisinde verir ve sonra da bu çelişkileri giderme yollarını vazeder. Bu çelişkili hallerden biri de hadislerden bazılarının mensûh olmasıdır.

İMAM ŞAFİ'YE GÖRE NESH

1- İSLAM ŞERİATINDA NESH VARDIR:

Şâfi'ye göre gerek Kur'an'da ve gerekse sünnette nesh vardır. Bunun delilleri de şunlardır:

a- Cenab-ı Allah şöyle buyuruyor : "Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak, ondan daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye gücü yetendir."⁽²⁹⁾ Bu âyet, neshin en açık delilidir.

(28) eş- Şâfi, Muhammed b. İdris, er- Risâle, Tah: Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut, thz, 211- 214
(29) Bakara 2/106

b- Şu âyet de neshin delili olarak kullanılmıştır : "Allah, dilediğini yok eder, dilediğini sabit kılar. Ana Kitab, O'nun katındadır."⁽³⁰⁾

c- Kur'an ve sünnette fiilen nesh vardır. Bunların bazı örnekleri aşağıda gelecektir.

2- ŞÂFİİ "NESH" KELİMESİNE İSTİLAHÎ BİR ANLAM KAZANDIRMIŞTIR:

Şâfiî'ye gelinceye kadar bilginler, âmmın tahsîsini, mutlakın takyîdini, hatta istisnayı nesh olarak kabul ediyorlardı. Yukardaki ihtilaf sebeplerinden de anlaşılacağı gibi Şâfiî ilk defa neshi, takyîd, tahsîs ve istisnadan ayırmış, herbirinin sınırlarını çizerek manâlarını tayin etmiştir.⁽³¹⁾ Buna göre "nesh"e istilahî bir anlam kazandıran ilk müellif İmam Şâfiî'dir. O'na göre "Hz. Peygamber'in sünneti hiçbir zaman Allah'ın Kitab'ına muhalif olamaz; fakat O'nun âmmını ve hâssını beyan eder."⁽³²⁾

3- NESH BİR RAHMETTİR:

Şâfiî'ye göre Nesh, Allah'ın insanlara bir rahmetidir. Allah her şeyi açıklamak, hidayet ve rahmet olmak üzere Kitab'ı indirilmiştir, O'nda bir kısım fazları kesin olarak sabitleştirmiş ve bir kısmını da neshetmiştir. Bunu da onların yüklerini hafifletmek, onlara kolaylık sağlamak ve verdiği nimetleri artırmak için yapmıştır. Değiştirmedeği, sabitleştirdiği fazlarına uyanları cennetiyle ve azabından kurtulmakla ödüllendirmiştir. Böylece sabitleştirdiği ve neshettiği şeylerin hepsinde Allah'ın rahmeti insanları kapsamıştır. Nimetleri için övgü O'nadır.⁽³³⁾

4- KİTAB ANCAK KİTAB'LA NESHOLUNUR; SÜNNET KİTAB'I NESHEDEMEZ :

Şâfiî'ye göre Kitab ancak Kitab'la nesholunur, sünnet Kitab'ı neshedemez. İmam Şâfiî, sünnetin Kitab'ı neshedemeyeceğine dair delilleri şöyle serdedir:

a- Sünnet Kitab'ı neshedemez. Kitab'tan bir nass bulunan konularda sünnet, Kitab'a tabidir ve Allah'ın mücmel olarak indirdiği şeylerin manâlarını beyan eder.⁽³⁴⁾

b- Allah, Peygamber'ine, kendisine vahyolunana uymayı farz kıldığını,

(30) Râ'd 13/39

(31) M. Zeyd, en-Nesh, I, 100; Ebu Zehra, İmam Şâfiî, Ter : Osman Keskiöğlu, Ankara, 1987, 241

(32) Şâfiî, Risâle, 228

(33) Şâfiî, Risâle, 106

(34) Şâfiî, Risâle, 106

Onun kendiliğinden bunu değiştiremeyeceğini bildirmiştir. Şu ayet bunun en açık delilidir.⁽³⁵⁾

"Âyetleri onlara açık açık okununca, bizimle karşılaşmayı ummayanlar, "Bundan başka bir Kur'an getir veya O'nu değiştir" dediler. De ki: O'nu kendiliğimden değiştiremem. Ben, ancak bana vahyolunana uyarım. Ben, Rabbime karşı gelirim büyük bir günün azabına uğramaktan korkarım."⁽³⁶⁾

c- Allah'ın farz kıldığı şeyi ilk olarak Allah'ın Kitab'ı bildirdiği gibi, O'nun Kitab'ını ancak O'nun Kitab'ı nesheder. Farzlarından dilediğini kaldıran da sabitleştiren de O'dur. Bu yetki - Hz. Peygamber dahil- O'nun kullarından hiçbirisi için söz konusu olmaz. Yukarıdaki âyette geçen "Ben O'nu kendilimden değiştiremem" kısmı, bu hususu beyan etmektedir. "Allah dilediğini yok eder dilediğini sabit kılar. Ana Kitab O'nun katındadır."⁽³⁷⁾ Bu âyetin "Allah, dilediği farzı kaldırır, dilediği farzı da sabit kılar" manâsına geldiği de söylenmiştir ki bu, aşağı yukarı doğrudur.⁽³⁸⁾

d- Allah, Kur'an'ın neshedilmesinin ve inzalinin geciktirilmesinin, ancak Kur'an'la mümkün olacağını bildirmiştir. "Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak, ondan daha iyisini veya benzediğini getiririz. Bilmez misin ki Allah'ın gücü her şeye yeter."⁽³⁹⁾

e- Kur'an'da hükmü bildirilmemiş olan konularda Allah'ın Hz. peygamber'e kendiliğinden hüküm koyma yetkisini vermiş olmasında, Kitab'ın ancak Kitab'la neshedileceğine dair bir işaret vardır. Bazı bilginler "Allah, dilediğini yok eder."⁽⁴⁰⁾ âyetine dayanarak bu manâyı çıkarmışlardır.⁽⁴¹⁾

f- Nesh, ancak benzeri bir şeyle mümkün olur. Kitab, Kitab'ın benzeridir. Bu yüzden Kitab Kitab'ı neshedebilir. Sünnet Kitab'a zıd hüküm koyamaz. Bu konuda sünnet Kitab'a benzemez. Bu bakımdan sünnet Kitab'ı neshedemez.

Kitab'ın Kitab'la Neshine Dair Bazı Örnekler :

a- Önceleri farz kılınan teheccüd namazı, bu farziyeti ifade eden âyetlerden sonra gelen âyetlerle neshedilmiştir. İmam Şâfiî bu konuyu şöyle anlatmaktadır :

" Kendilerinden yararlandığım ilim adamlarından bazısının rivayetlerine göre Allah, beş vakit namazı farz kılmadan önce namaz konusunda şöyle

(35) Şâfiî, Risâle, 107

(36) Yunus 10/ 15

(37) Ra'd 13/39

(38) Şâfiî, Risâle, 107

(39) Bakara 2/ 106

(40) Ra'd 13/39

(41) Şâfiî, Risâle, 107

buyurmuştur : "Ey örtüsüne bürünen (Muhammed) ! Birazı hariç, geceleyin kalk (namazı kıl). Gecenin yarısı miktarınca (yap bunu) ; yahut gecenin yarısından biraz eksilt; ya da ondan biraz arttır. Kur'an'ı da açık açık oku."⁽⁴²⁾ Sonra bunu aynı surede yer alan bir âyetle neshetmiş ve şöyle buyurmuştur. "Şüphesiz Rabbin senin ve beraberinde bulunan bir topluluğun, gecenin üçte ikisinden biraz eksek, yarısı ve üçten biri kadar ayakta durduğunuzu (namaz kıldığımızı) biliyor. Gece ve gündüzü Allah takdir eder. O, sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için tövbenizi kabul etmiştir etmiştir. Artık Kur'an'dan gücünüzün yettiğini okuyun. O, sizden bazılarının hasta olacaklarını, diğerlerinin de yeryüzünde dolaşıp Allah'ın lütfundan rızık isteyeceklerini ve bir kısmının da Allah yolunda savaşacaklarını bilmektedir. Buna göre, Kur'an'dan gücünüzün yettiğini okuyun. Namaz kılın ve zekâtı verin."⁽⁴³⁾

Allah'ın Kitab'ında geceleyin, gecenin yarısı azı ve fazlası kadar bir süre kalkılıp namaz kılınması emrinin, "Kur'an'dan gücünüzün yettiğini okuyun" âyetiyle neshedildiği açıkça bellidir.

açıkça bellidir.

"Kur'an'dan gücünüzün yettiğini okuyun" âyetiyle iki anlama gelebilir:

1- Bu (Kur'an'da gücümüzün yettiğini okumak), sabit bir farzdır. Çünkü bununla başka bir farz (teheccüd namazı) kaldırılmıştır.

2- Kur'an'dan güç yetecek kadar okunmak suretiyle kılınan namaz da farz bir namaz olmakla beraber, bunu da şu âyet neshetmiş bulunmaktadır. "Gecenin bir bölümünde sana mahsus olmak üzere, fazladan teheccüd namazı kıl; umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama yüceltir."⁽⁴⁴⁾ Buradaki "Sana mahsus olmak üzere fazladan teheccüd namazı kıl" sözü, gücünün yettiği kadar okuyacağı farz namazdan başka bir gece namazını da ifade ediyor olabilir.

Şimdi burada gerekli olan sünnetten delil getirerek bu manâlardan hangisinin murad edildiğini araştırmaktır. Görüyoruz ki Hz. Peygamber'in sünneti, beş vaktin dışında farz olan bir namazın bulunmadığını gösteriyor. Buna göre biz de, farz olan namazların beş vakit olduğunu kabul ediyoruz. Bunların dışında önceden emredilen namazlar neshedilmiştir. Buna "Sana mahsus olmak üzere, fazladan teheccüd namazı kıl" âyetini delil getiriyoruz. Bu âyet, geceleyin, gecenin yarısı, üçte biri ve mümkün olan miktarda Kur'an okuyarak namaz kılınmasını neshetmiştir. ⁽⁴⁵⁾ Bundan sonra Şâfiî

(42) Müzemmil, 73/ 1- 4

(43) Müzemmil 73/ 20

(44) İsrâ 7/ 79

(45) Şâfiî, Risâle, 113- 115

sünnette sadece beş vakit namazın farz kılındığını beyan etmek üzere şu hadisleri naklede :

"Malik (b. Enes), amcası Ebu Süheyl b. Malikten, O da babasından Talha b. Ubeydullah'ın şöyle dediğini bize haber verdi: Necid halkından bir bedevi, saç başı dağınık hale geldi. Sesinin uğultusunu işitiyor ve ne söylediğini anlamıyorduk. Nihayet yaklaştı. Bir de gördük ki, O, İslam'ın ne olduğunu soruyormuş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "İslâm bir gün ve bir gecede beş vakit namazdır" , dedi. O da "bundan başka yapacağım bir şey var mıdır?" diye sordu. Hz. Peygamber "Hayır, ancak nafile namaz kılarınsın o başkadır", dedi. Hz. Peygamber O'na, Ramazan orucunu da hatırlattı. Adam, "Üzerime düşen başka bir şey var mı? dedi. Hz. Peygamber, "Hayır, ancak nafile olarak tutarsan o başkadır" buyurdu. Bunun üzerine adam döndü, "Ben bunun üzerine ne ilave ederim, ne de eksiltirim" diyordu. Hz. Peygamber de, "Sözünde durursa kurtuluşa erer", buyurdu.⁽⁴⁶⁾

Ubade b. Es- Samit Hz. Peygamber'den şu şekilde rivayet etmişti : "Allah'ın insanlara farz kıldığı namaz beş vakittir. Kim bu namazlardan birini, önemini küçümseyip geçirmezse, kendisini cennete girdirmesi için Allah'tan söz almış olur."⁽⁴⁷⁾

b- Önceden zina edenlerin cezası hapis ve eziyet idi. Sonra bu hüküm "zina âyeti"yle neshedilmiştir. Cenab- ı Allah şöyle buyurmuştur : "Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlarınız olursa, bunu isbat etmek için aramızdan dört şahit getirin. Şahitlik ederlerse, onları ölünceye veya Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerinizde habsedin. İçinizden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin. Tövbe edip kendilerini düzeltirlerse, onlara eziyet etmekten vazgeçin."⁽⁴⁸⁾ Bu âyete göre zinanın cezası, hapis ve eziyet idi. Sonra Allah, Hz. Peygamber'e zinanın cezasını, "Zina eden ve erkekten her birine yüz sopa vurun"⁽⁴⁹⁾ âyetiyle yeniden belirlemiş ve cariyeler hakkında da "Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara, hür kadınların cezasının yarısını uygulayın"⁽⁵⁰⁾ buyurarak, zina edenlerin hapis cezasını kaldırmış ve onlara sopa (hadd) cezası uygulaması hükmünü getirmiştir.⁽⁵¹⁾ sonra Hz. Peygamber, Maiz'in recmedilmesini emretti. O'na da sopa vurdurmadı. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in sünneti, evlenmiş oldukları halde zina eden erkek ve kadına sopa vurma cezasının neshedildiğini göstermektedir.⁽⁵²⁾

c- Vasiyetin farz olduğunu bildiren âyet, miras âyetiyle neshedilmiştir.

(46) Buhârî, İmâm 34; Ebu Dâvud, Salat 1; Nesâî, Salât 4; 4; Ahmedb. Hanbel, I, 162

(47) Ebû Davûd, Vitir 2; Nesâî, Salat 6; Dârimî, Salat 208; Muvatta, Salâtü'l-leyl 14; Ahmed b. Hanbel, V, 315, 319

(48) Nisâ 5/ 15- 16

(49) Nur 24/ 2

(50) Nisa 4/ 25

(51) Şâfiî, Risâle, 245- 246

(52) Şâfiî, Risâle, 246

Yüce Allah şöyle buyuruyor : "Birinize ölüm geldiği zaman, bir mal bırakıyorsa, ana ve babasına ve yakınlarına uygun bir şekilde vasiyet etmesi size farz kılındı. Bu, Allah'tan sakınanlar için bir hak olarak böyle emredildi."⁽⁵³⁾

Yine Allah şöyle buyuruyor : "Sizden ölüp de geride eşler bırakanlar, bir yıl (evlerinden) çıkarılmaksızın eşlerine bir mal vasiyet etsinler. Onlar kendileri çıkarılarsa, iyilikle kendi haklarında yapmış olduklarından dolayı size bir günah yoktur. Allah aziz ve hakimdir."⁽⁵⁴⁾

Ayrıca Cenab-ı Allah ana ve babanın miras durumlarını, onlarla birlikte ve onlardan sonra mirasçı durumunda olanların hallerini, karı- koca arasındaki mirasçılık esaslarını bildiren âyetleri indirmiştir.⁽⁵⁵⁾

Bu âyetler farklı hükümler içermektedir. Bu âyetler, ya ana ve babaya, yakınlara vasiyeti, karıya vasiyette bulunmayı, hem miras hem de vasiyeti emretmiş olabilir ve buna göre onlar, mirasla birlikte vasiyet edilen malı da alırlar; yada miras âyetleri, vasiyetle ilgili âyetleri neshetmiş olabilir. Bu âyetlerin söylediğimiz anlamlara gelme ihtimali mevcut olunca, bilginlerin, Allah'ın Kitab'ında murad edilen manâyı tespit için bir delâlet aramaları gerekir. Allah'ın Kitab'ında bir nass bulamazlarsa, onu Peygamber'in sünnetinde ararlar. Sünnette bir nass bulurlarsa, onu Allah'ın bir hükmü olarak kabul ederler; çünkü Allah, Peygamber'e itaati farz kılmuştur.

Hız. Peygamber birçok alimin rivayet ettiği hadiste şöyle buyurmuşlardır: "Mirasçuya vasiyet yoktur, kâfire karşılık bir mü'min öldürülmez"⁽⁵⁶⁾ Bilginler bu hadis üzerinde icma etmişlerdir. Şâfiî, Hız. Peygamber'in bu hadisine dayanarak, mirasla ilgili âyetlerin, ana ve babaya ve karıya vasiyeti emreden âyetlerin, miras âyetleriyle neshedildiği kaatine vardığını ifade etmektedir. Aynı şekilde Şâfiî'nin nazarında bilginlerin çoğuna göre, yakınlarla vasiyet edilmesi hükmü de neshedilerek farziyeti kaldırılmıştır.⁽⁵⁷⁾ Şâfiî'nin burada ısrarla üzerinde durduğu şey, asıl nesh Kitab'la Kitab'ın neshidir. Ancak bazen bu husus tam olarak anlaşılmaz. O zaman nâsîh ve mensuh âyetlerden neyin kasedildiğini anlamak için sünnete ve icmaa müracaat ederiz. Eğer sünnet sonradan nazil olan âyetlerin önceki âyetleri neshettiğini beyan ediyorsa, burada kesin olarak neshin var olduğunu anlarız . Burada sünnet nâsîh değil, nâsihi beyan edicidir.

Miras âyetlerinin vasiyet âyetlerindeki hükmün tamamını ortadan kaldırdığına katılmayan bilginler de vardır. Nitekim Şâfiî, Tavus b. Keysan ve

(53) Bakara 2/ 180

(54) Bakara 2/ 240

(55) Bkz: Nisâ 4/ 8- 12

(56) Hadisin ilk kısmı için bkz. buhârî Vasâyâ 6; Ebu Davûd, Vasâyâ 6, Büyû 66; Tirmizî, Vasâyâ 5; Nesâî Vasâyâ 5; İbn Mâce, Vasâyâ 6; 1 Vasâyâ 26; Ahmed b. Hanbel İV. 186. 187, 238, 239, V. 267

(57) Şâfiî, Risâle, 137- 143

onunla birlikte birkaç bilginin "ana ve babaya vasiyet emrinin neshedildiğini ve mirasçı olmayan yakınlarla vasiyette bulunma emrinin ise aynen baki kaldığı" kanaatinde olduklarını nakleder. Ancak bu bilginlere göre, bir kişinin, akrabalık bağı bulunmayanlara mal ve vasiyet etmesi caiz değildir. ⁽⁵⁸⁾

5- SÜNNET SÜNNETLE NESHOLUNUR:

"Şâfiî, sünnetin sünnetle nesh olunacağını şu açıklamalarıyla temellendirir : Allah'ın Hz. Peygamber'in emrine uymayı farz kılması göstermektedir ki, Rasulüallah'ın sünneti, Allah'ın buyruğu olarak kabul edilmiştir. Sünnete uyan kimse, ona, Allah'ın Kitab'ı ile uymuştur. Allah'ın insanları uymaya mecbur kıldığı Kitab'ından ve Peygamber'in sünnetinden başka açık bir bilgi kaynağı (nass) yoktur. Sünnet, insanlardan hiçbirisinin sözüne denk değildir. Dolayısıyla onu ancak benzeri bir şey neshedebilir. Onun benzeri de yine Hz. Peygamber'in sünnetidir. Çünkü Allah, Hz. Peygamber'den sonra hiç kimse için O'na verdiği yetkiyi tanımamıştır. Aksine, insanların O'na uymasını farz kılınmıştır. Allah, insanları O'nun emrine uymaya mecbur etmiştir. Bütün halk da o'na tabidir. Tabi olan birinin, uymakla mükellef olduğu şeye muhalefet etmesi söz konusu olmaz. Hz. Peygamber'in sünnetine uyması, üzerine vacib olan kimsenin O'na muhalefet etmesi mümkün değildir. Böyle birisi O'nun sünnetine dahil olan bir şeyi neshetme yetkisine sahip değildir." ⁽⁵⁹⁾

Kur'an'ın tamamı elimizde olduğu için, nâsihi de mensûhu da orada bulmak zor değildir. Ancak sünnetin hepsi elimizde değildir. Bu bakımdan Şâfiî, mensuh sünnetin rivayet edilmemiş olma ihtimali üzerinde durur ve böyle bir ihtimalin olamayacağını da şöyle açıklar :

"Böyle bir ihtimal yoktur. Farziyeti kaldırılan bir şeyin rivayet edilmesi ve farziyeti kesinleşmiş olan bir şeyin de terkedilmesi nasıl mümkün olur? Eğer böyle bir şey caiz olacak olursa, sünnetlerin çoğu, "Belki de neshedilmiştir" düşüncesiyle insanların ellerinden çıkıp gider. Bir farz sürekli neshedilmişse, yerine mutlaka başka bir farz konulmuştur." ⁽⁶⁰⁾

SÜNNETİN SÜNNETLE NESHİNE DAİR BAZI ÖRNEKLER:

a- Kurban etlerinin üç günden sonraya bırakılması : Hz. Peygamber (sav) bir hadislerinde "Üç günden sonra kimse kurbanlarının etinden yemesin" ⁽⁶¹⁾ buyurmuşlardır. Hz. Aişe ise bu hadise zıt olan şu hadisi rivayet etmektedir: Hz. Peygamber zamanında, kurban bayramı dolayısıyla çöl hal-

(58) Şâfiî, Risâle, 143

(59) Şâfiî, Risâle, 108-109

(60) Şâfiî, Risâle, 109

(61) Buhâri, Edâhi 6; Müslim, Edâhi 26; Tirmizî, Edâhi 13; Nesââ, Cenâz 100, Dahâyâ 36, 36; dârimî, Edâhi, 6-7; Ahmed b. Hanbel II, 9, 16, 37, 81, IV, 15

kından bazı kimseler gelmiş dolaşıyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, kurban etinden üç gün yetecek kadarını alıkoyun ve artan kısmını tasadduk edin buyurmuştur. Bir zaman sonra Hz. Peygamber'e: Ya Rasüllallah! İnsanlar kurbanlarından yararlanır oldular; onların yağlarını eritiyor, derilerinden sara yapıyorlar, denildi. Hz. Peygamber de: Bunda ne var? der gibi bir şey söyledi. Onlar da: Ya Rasüllallah! Sen kurban etlerinin üç günden fazla alıkoyulmasını yasaklamıştın, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Ben kurban bayramına gelen fakir gezginlerden dolayı yasaklamıştım. Şimdi etinden yeyin, tasadduk edin ve saklayın, buyurdu. ⁽⁶²⁾ İmam Şâfiî, Hz. Aişe'nin rivayet ettiği bu hadisin, bundan önceki hadisi neshetmesini sünnetin neshi konusunda açık bir örnek olarak verir. ⁽⁶³⁾

b- Şeddad b. Evs, "Mekke fethi esnasında Rasulüllah ile beraberdim, Ramazan ayında hacamat olan bir kişi görünce "Hacamat edenin de, hacamat olanın da orucu bozuldu"⁽⁶⁴⁾ buyurdu demektedir. İbn Abbas ise, "Rasülüllah ihramlı ve oruçlu olduğu halde kan aldırdı" ⁽⁶⁵⁾ haberini vermektedir. İbn Abbas'ın bu rivayeti Hicri 10. yılda, veda haccı esnasında, yani Şeddâd'ın rivayetinden tam iki yıl sonra cereyan eden bir olayı bildirmektedir. Binaenaleyh bu hadis sabit ise, İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadis nâsîh, Şeddâd'ın rivayet ettiği hadis ise mensuktur. ⁽⁶⁶⁾

c- Hz. Peygamber'den gelen bazı hadislerde, "dördüncü sefer", bazı hadislerde ise "beşinci sefer" içki içtiği sabit olan kişinin öldürülmesi emredilmektedir. ⁽⁶⁷⁾ Şâfiî'ye göre üzerine dört defa hadicra edilmiş kişinin öldürülmesi neshedilmiştir. ⁽⁶⁸⁾

6 - SÜNNET KİTAB'LA NESHEDELEMEZ:

İmam Şâfiî'ye göre Kitab,sünnetle neshedilemediği gibi, sünnet de kitab'la neshedilemez.Şâfiî'nin"er-Risâle" isimli meşhur eserinden edindiğimiz kanaat böyledir. Ancak Şâfiî usulcülerinden Âmidî, Şâfiî'nin bu görüşünü "O'nun iki kavlından birisi" şeklinde vermekte ve Eş'arîler, Mu'tezilîler ve "Fukahâ"nın "cumhûr"uruna göre sünnet'in Kitab'la neshinin aklen caiz ve şer'an da vaki olduğunu ifade etmektedir. ⁽⁶⁹⁾ Ebu Zehra,Âmidî'nin Şâfiî'ye isnad ettiği bu görüşü şöyle değerlendirmektedir:"Rebi'b. Süleyman tarafından rivayet olunup da elimizde bulunan kitaplarda,'Sünnetin beyanı olmak-

(62) Müslim, Edâhî 28, 29 ; Nesâî, Dehâyâ 7;; ahmed b. Hanbel VI, 51

(63) Şâfiî, Risâle 239

(64) Buhârî, Savm 32; Ebu Dâvud, Savm 28; Tirmizî, Savm 60; İbn Mâce, Sıyâm 18; Dârimî, Savm 26; Ahmed b. Hanbel, II, 157, 258, 364, III, 465

(65) Buhârî, Sayd 11, Savm 22, Tıb 12, 14, 15; Müslim, Hacc 27- 28; Ebu Dâvud, Menâsik, 35; tirmizî, Hacc 22; Savm 60; Nesâî, Hacc 92, 93- 95; İbn Mâce, Sıyâm 18, Menâsik 87, Tıb 21; Dârimî, Menâsik 20; Muvatta, Hacc 74; Ahmed b. hanbel, I, 215, 221, 222, 236.

(66) Şâfiî, İhtilâfu'l- Hadis, VIII, 530

(67) Bkz: Ebu Dâvud, Hudûd 36; tirmizî, Hudûd 15; Nesâî., Eşribe 42; Dârimî, Hudûd 10; Ahmed b. Hanbel, II, 36, 519.

(68) Şâfiî, İhtilâfu'l- Hadis, VIII, 534

(69) el- Âmidî, Ali b. Muhammed, el- İhkâm fi Usûli'l- Ahkâm, h. Beyrut, h. 1402, III, 150

sızın Kur'an ile sünneti neshetmek caizdir şeklindeki görüşünü bulamıyoruz. Eğer Şâfiî'nin böyle bir görüşü varsa, bu mutlaka O'nun eski görüşüdür; Mısır'daki yeni görüşü değildir. Bu Irak'ta yazdıklarında olabilir ; Mısır'da iken yazdıklarından böyle bir şey yok."⁽⁷⁰⁾Buna göre İmam Şâfiî'nin bu konudaki en son görüşü "Sünnetin Kitap'la neshedilmesinin caiz olmadığı" şeklindedir. Şâfiî bu görünüşü şu iki temel oturtmaktadır.

a- Nesih beyana muhtaçtır. Sünnet, Kur'an'ın beyanıdır. Sünnete bu beyan kuvvetini veren Kur'an'dır. Neshin beyana muhtaç oluşu ise şuradan ileri gelmektedir: Neshin gerçekleşebilmesi için naslardan birinin önce diğerinin ise sonra gelmesi gerekmektedir. "Allah'ın Kitab'ındaki nâsihin çoğu ancak Hz. Peygamber'in sünnetlerinin delâletiyle bilinir. Sünnet, Kur'an'ın neshine delâlet edip O'nun nâsih ve mensühuyu birbirinden ayırdığına göre , sünnet Kur'anla neshedilemez; Ancak Hz. Peygamber, Kur'an'la birlikte önceki sünnetini neshedecek yeni bir sünnet koyar."⁽⁷¹⁾bu durumda iki nâsih var gibi görünür. Biri Kur'an, diğeri sünnet. Burada nâsih sünnettir. Bu bakımdan Şâfiî'ye göre böyle bir durumda Kur'an'ın sünneti neshettiği zannedilmemelidir. Bu, sünnetin sünnetle neshi kabilindedir.

b- Eğer Kur'an'la beraber sünnet bulunmaksızın, Kur'an doğrudan doğruya sünneti neshetmiş olsaydı, Kur'an'a muhalif gözüken bütün hadisleri reddetmek gerekirdi. Zira böyle bir durumda Sünnet, Kur'an'ı beyan edici olamaz. Dolayısıyla bu durumda sünnet, Kur'an'ın unumunu dahi tahsis edemezdi. Bu ise Mekke, Medine, Bağdat ve Mısır'da "sünnetin yardımcı" olan Şâfiî'nin razı olmayacağı bir neticedir. Şâfiî bu görüşlerini er-Risâle'sinde şöyle açıklamaktadır: "Biri, sünnet Kur'an'la neshedilir mi? diye sorarsa, ona şöyle cevap verilir: Sünnet, Kur'an'la neshedilecek olursa, Hz. Peygamber'in ilk sünnetinin sonraki sünnetiyle neshedileceğini bildiren bir sünneti bulunması lazım gelir ki, bu ikinci sünnet, birincinin neshedilmiş olduğunu beyan eder. Böylece insanlarda bir şeyin ancak misliyle (benzeriyle) neshedileceğini de göstermiş olur. Bu dediklerine delilin nedir? denirse, cevabı şudur: Hz. Peygamber, Allah'ın farzlarıyla âmm ve hâss olma bakımından ne murad ettiğini açıklama mevkiine sahiptir. Hz. Peygamber, bir şeyi daima Allah'ın hükmüne dayanarak söyler. Allah O'nun söylediği bir hükmü neshedecek olursa, Hz. Peygamber'in de Allah'ın neshettiği konuda bir sünneti varid olur. "

"Hz. Peygamber'in sünnetini Kur'an'ın neshettiğini ve Hz. Peygamber'den de Onu nesheden bir sünnetin rivayet edilmediğini söylemek caiz olmasaydı, Resulullah'ın alım- satımına ilgili yasakladığı şeylerin hepsi hakkın-

(70) Ebu Zehra, İmam Şâfiî, ter: Osman Keskiöğlü, Ankara, 1987, 238

(71) Şâfiî, Risâle, 221- 222

da, Hz. Peygamber'in, "Allah, alım- satımı helal ve ribayı haram kılmıştır"⁽⁷²⁾ ayeti gelmeden önce onları haram kıldığını söylemek caiz olurdu. Zina edenlerden recmettirdiği kimseler için de, "Zina eden erkek ve kadından her birine yüz sopa vurun"⁽⁷³⁾ ayetine dayanarak,recm cezası neshedilmiştir, denilebilirdi. Mest üzerine meshetme konusunda da, abdest almayı emreden ayet,⁽⁷⁴⁾ meshi neshetmiştir, demek mümkün olurdu."

"Aynı şekilde, hırs altında olmayan ve değeri 1/4 dinardan az olan şeyi çalan kimse hakkında da, "Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesin"⁽⁷⁵⁾ ayetine dayanarak, hadd cezası kaldırılmaz, demek caiz olurdu; çünkü "hırsızlık" deyimi, az olsun çok olsun, hırs altında bulunsun veya bulunmasın, herhangi bir şeyi çalmak anlamına gelir. Böylece Hz. Peygamber'in her hadisi hakkında Kur'an'da benzerini bulamayınca, O, böyle bir şey söylememiştir, diye reddetmek caiz olur.⁽⁷⁶⁾ "Halbuki Allah'ın Kitab'ı öyle bir beyandır ki, a'ma dahi O'nunla şifa bulur; O'nda Hz. Peygamber'in, Allah'ın Kitab'ı ve dini bakımından yerine, O'nun Kitab'a uyduğuna ve O'nun Allah'tan gelen şeyleri açıklamakla görevli olduğuna dair delaletler vardır."⁽⁷⁷⁾

Bu ifadelere göre Şâfiî, Sünnet Kur'an'la tearuz ettiği zaman, sünnetin mensûh olduğuna delâlet eden bir delil bulunması gerektiğini ileri sürmektedir.

Cumhura göre kıblenin tahvili olayı sünnetin Kitab'la neshi kabilinden sayıldığı halde, Şâfiî'ye göre bu olay Sünnetin Sünnetle neshi kabilinden sayılmaktadır. Şâfiî konuyu şöyle açıklıyor:

"Allah'ın kible konusunda Peygamber'ine ilk farzı, namaz kılarken Beytül- Makdis'e yönelmesi idi. Dolayısıyla Hz. Peygamber, Beytül- Makdis'e yönelerek namaz kılarken, hiç kimsenin başka bir tarafa dönerek namaz kılması caiz olmamıştır. Ne zaman ki Allah Beytül- Makdis'e yönelme emrini neshetmiş ve Hz. Peygamber'le birlikte insanları Kabe'ye döndürmüştür; artık korkulu haller dışında, bir müslümanın farz namazı kılarken Kabe'den başka bir tarafa dönmesi caiz olmadığı gibi, Beytül- Makdis'e dönmek de ebediyyen yasaklanmıştır. " Şâfiî'nin bu ifadelerinden kıblenin tahvili konusu Allah'ın vahyinin Allah'ın Kitab'ıyla neshi kabilindenmiş gibi görünse dahi, Şâfiî bu durumun böyle olmadığını, bunun sünnetin sünneti neshi kabilinden olduğunu şu ifadeleriyle vurgulamaktadır:

"Hz. Peygamber'in koyduğu bir sünneti Allah başkasıyla değiştirirse,

(72) Bakara 2/ 275

(73) Nur 24/ 2

(74) Maide 5/6

(75) Maide 5/ 39

(76) Şâfiî, Risâle, 110- 112

(77) Şâfiî, Risâle, 113

Hız. Peygamber de insanların ona göre amel etmeleri için başka bir sünnet vaz eder ki, böylece, halkın tamamı nâsihten habersiz olup da mensûha göre hareket etmesin... Hiç kimse, Kitab'da hükmü bulunan bir konuda Hız. Peygamber'in sünnet koymuş olmasına bakarak, Kitab'ın (yalnız başına) Sünneti neshettiği vehmine kapılmasın."⁽⁷⁸⁾ Buna göre Kiblenin tahvili sünnetin sünnetle neshi kabilinden olmaktadır.

Cumhur'a göre sünnetin Kitab'la neshi. şer'an vaki olduğu gibi aklen de caizdir. Âmidî bu tür neshe örnek olarak şu hadiseleri vermektedir:

a- Hız. Peygamber, Mekke'lilerle yaptığı Hudeybiye Müsahası gereğince müslüman olarak Medine'ye iltica edenleri geriye çevirip müşriklere iade etmeyi kabul etmişti. Hız. Peygamber Ebu Cendel ile erkeklerden bir grubu bu antlaşma esasına göre müşriklere geri vermişti. Fakat bir kadın müslüman olarak iltica edince "İltica edenlerin müslüman olduklarını bilerseniz, onları kafirlere iade etmeyin"⁽⁷⁹⁾ ayeti nazil oldu. Bu olay sünnetin Kur'an'la neshinden ibarettir. Çünkü Hudeybiye müsahası Hız. Peygamber' bir sünneti, onu nesheden ise Kur'an ayetidir.⁽⁸⁰⁾

b- Âmidî kiblenin tahvili hadisesini de- İmam Şâfiî'nin görüşünün zıddına olarak Kur'an'ın sünneti neshi kabilinden saymaktadır.

c- Oruçlu kimselerin geceleri eşlerine yaklaşmaları Sünnetle haram kılınmıştı. Fakat bu sünnet, "Bundan böyle onlara geceleri yaklaşınız"⁽⁸¹⁾ âyetiyle neshedilmiştir.

d- Aşûre orucu sünnetle vacibti. "Sizden Ramazan ayına yetişen kimse Ramazan orucunu tutsun"⁽⁸²⁾ aytiyle Ramazan orucu farz kılınca, bu ayetle Aşûre orucu neshedilmiş oldu.⁽⁸³⁾

e- Harbte çarpışma sona erinceye kadar namazı tehir etmek sünnetle caiz idi. Kur'an'ı Kerim'de "korku namazı"nı tarif eden âyetle,⁽⁸⁴⁾ bu sünnet neshedilmiştir.⁽⁸⁵⁾

Ebu Zehra'nın da dediği gibi, Şâfiî ile O'ndan sonra gelen usûlcüler arasındaki ihtilaf, Kur'an'ın sünnetin getirdiklerinden başka bir şey getirmesinde ve Kur'an'ın sünnetin vazettiği hükümleri kaldırması hususunda değildir. İhtilaf sünnetle beyan edilmeksizin Kur'an'ın doğrudan doğruya sünneti neshedip etmemesi hususundadır. Şâfiî'ye göre Kur'an'ın sünneti

(78) Şâfiî, Risâle, 220- 221

(79) Mümtahne 60/ 10

(80) Âmidî, İhkâm, III, 150

(81) Bakara 2/ 167

(82) Bakara 2/ 165

(83) Âmidî, İhkâm, III, 150

(84) Bakara 2/ 239

(85) Âmidî, İhkâm, III, 150- 151

neshetmesi için bu neshi beyan eden başka bir sünnetin bulunması lazım gelir.⁽⁸⁶⁾ O'na göre, Hz. Peygamber, bir sünnet kor, sonra da onu, başka bir sünnetiyle nesheder. O, bir sünnetini böyle bir başka bir sünnetiyle neshedince, bunu açıklamayı ihmal etmez; fakat Hz. Peygamber'den hadis işiten kimse nâsîh ve mensûh ile ilgili bazı bilgilerden yoksun olabilir. Böylece onlardan birini hıfzeder; Hz. Peygamber'den işittiği öteki hadisi hıfz etmeyebilir; Ancak Sahabelerinin tamamı bu nâsîh ve mensûh ile ilgili bilgiden yoksun olmaz; istendiği zaman aralarında bu bilgiye sahip olan biri bulunur.⁽⁸⁷⁾

Âmidî'nin ifadelerine göre sünnetin Kitap'la neshinin aklen caiz oluşu şöyle izah edilmektedir:

Kitab da, Sünnet de Allah'ın vahyidir. Bunun delili "O, hevasından konuşmaz. O' (nun konuştuğu) ancak (kendisine) vahyolunan vahyidir⁽⁸⁸⁾ ayetleridir. Ancak Kur'an bir okunan vahiy, sünnet ise okunmayan bin vahiydir. İki vahiyden birinin değerini neshetmesi aklen mümteni değildir. Bu bakımdan Kur'an'ın sünneti neshettiği kabul edildiğinde, akli bir muhal meydana gelmez.⁽⁸⁹⁾

Bize göre de Kur'an sünneti neshedebilir. Ancak burada neshin direk olarak vahiyyle bir alâkası yoktur. Burada önemli olan her ikisinin de kendileriyle amel edilmesi gereken birer nass olmasıdır. Kur'an'ın Kur'an'la ve sünnetin sünnetle neshi caiz olduğu gibi, Sünnetin Kur'an'la da neshi aynı ölçüde, hatta Kur'an'ın sübûtunun kat'i olmasına binaen evleviyetle caizdir. Bunun caiz görülmesi nesh olayının dışında kur'an'a zıd gibi görünen diğer hadisleri reddetmeyi gerektirmez. Yani Kur'an'ın mücmeli, sünnetle beyan edilebilir, mutlaka takyîd, âmını da tahsis edilebilir.

7- İLLETE BAĞLI NESH:

Neshle ilgili olarak Şâfiî'de tesbit ettiğimiz bir husus da illete bağlı nesh keyfiyetidir. Kanaatimizce İmam Şâfiî müfessirlerin ve usûlcülerin pek üzerinde durmadıkları bu meseleye yeteri kadar işaret etmiş ve bu tür neshin diğerlerinden farklı olacağı kanaatine sahip olmuştur. Şâfiî kurban etlerinin alikonulmasıyla ilgili hadisi iki türlü yorumlamaktadır. Yukarıda da geçtiği gibi birinci yoruma göre, yasaklama hükmü mensûhtur. Buna göre kurban etlerinin üç günden fazla alikonulmasıyla ilgili yasak, her halükârda

(86) Ebu Zehra, İmam Şâfiî, 241

(87) Şâfiî, Risâle III, 214- 215

(88) Necm 53/ 3- 4 { Kanaatimizce göre burada kasdolunan vahiy, Kur'an'dır, sünnet değildir. Ancak lafzın umumundan hareketle müfessirlerin birçoğu Hz. Peygamber'in sünnetine işaret ettiğini söylemişlerdir. İmam Şâfiî'nin üzerinde titizlikle durduğu konulardan biri de budur. O'na göre Kur'an'da zahiri âm olan âyetler, husus itibarıyla üç kategoride değerlendirilmelidir. a- Zahiri âm olan ve hâssı da içine alan âyetler. b- Zahiri âm olan ve hem umum hem de husus ifade eden âyetler. c- Zahiri âm olduğu halde tamamıyla hâss murad edilen âyetler. Bkz. Risâle, 53- 62 Kanaatimizce buradaki âm ifadeyle hâss, yani Kur'an kasdedilmiştir. Sünnetin hepsi vahiy değildir, bazıları vahiirdir. Ancak bu durum sünnetin butunıyla amel edilmesine bir mani teşkil etmez. Sünnetin bütünü vahiy olmasa da, bütünü vahiy hükmündedir. Bu bakımdan sünnet olarak varlığı sübut bulduktan sonra, kur'an gibi kendisiyle amel olunur.

(89) Amidî, İhkâm, III, 150

neshedilmiş olabilir. Bu durumda insan kurban etinden istediği kadar alıko-
yar ve istediği kadar sadaka olarak dağıtır.⁽⁹⁰⁾

Şâfiî'nin ikinci yorumuna göre, kurban etlerinin üç günden fazla alıko-
nulması yasağı, gezgin fakirler gelince gündeme gelir. Buna göre zengin fa-
kirlerin gelmesi halinde, kurban etlerinin yenilmesi, azık olarak kullanılma-
sı ve sadaka edilmesiyle ilgili hüküm ruhsat olarak geçerli olur⁽⁹¹⁾ Dığrusu
bu yorum, Şâfiî'nin daha çok önem öerdiği birinci yorumudur. Yani O'na
göre kurban etlerinin alıkonulmasıyla ilgili hadisler öncelikle bu çerçevede
ele alınmalıdır. O zaman bu konuda nihâi bir hüküm aranmaz ve neshen
de bahsedilmez. Burada değişik şartlarda tatbik edilen iki ayrı hüküm bulu-
nur. Birincisi, gezginci fakirler geldiği zaman kurban etleri üç günden fazla
alıkonulmayacaktır. İkincisi ise, gezginci fakirler gelmediği zaman, yada
gezginciler gelse bile zengin oldukları zaman, kurban etleri istenildiği kadar
alıkonulabilecek ve istenildiği kadar da tasadduk edilebilecektir. Bu durum-
da nihaî bir hüküm bulunmadığından nesh de yoktur, her iki hüküm ayrı ay-
rı şartlarda geçerlidir. Ancak Şâfiî bu duruma nesh demememektedir.

İmam Şâfiî'de açıkca gördüğümüz bu yorum, kendisinden sonra nâ-
sih-mensuh üzerine eser yazan Mekki'de de görmekteyiz . O'na göre, bazı
hükümler illete bağlı olarak farz kılınır. İlet ortadan kalkınca hüküm de or-
tadan kalkar. Ancak nassın metni Kur'an'da yazılı olarak kalır.⁽⁹²⁾ İslam
alimlerinin büyük çoğunluğu "Nasslarda asıl olan ta'lildir"⁽⁹³⁾ neticesine var-
mışlardır. Gerçekten biz, Kur'an'ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetine
baktığımızda ve onlardaki fikhî âyetleri ve hadisleri tümevarım metoduyla
incelediğimizde, Kitab ve sünnette yer alan pek çok hükmün, bir işten doğa-
cak fayda ve zarar esnasına göre ta'lil edildiğini görüyoruz.⁽⁹⁴⁾

Şâfiî'nin işaret ettiği, Mekki'nin ise açıkca üzerinde durduğu "illete
bağlı nesh" konusu üzerinde ne usûlcüler ve ne de müfessirler yeterince
durmamışlardır. Kanaatimizce bu husus neshin mahriyeti açısından son de-
rece önemli bir noktadır. Araştırmacıların bu konuyu irdelemesini tavsiye
ederiz.

8- ZARURET HALİ VE NESH :

İmam Şâfiî neshin zaruret hali ile ilişkisine de dolaylı olarak temas et-
miş bulunmaktadır. Şâfiî, namaz kılarken Beytü'l- Makdis'e yönelmenin
Kâbe cihetine yönelme emriyle neshedildiğini ifade ettikten sonra şu ifade-

(90) Şâfiî, Risâle, 240

(91) Şâfiî, Risâle, 239

(92) Mekki, Ebu Muhammed b. Tâlib el- Kaysi el- Mekki, el- İdâh il Nâsihi'l- Kur'âni ve Mensûhihi, Cidde, 1988, 67

(93) Goziher, İgnaz, Zahiriler, Ter: Cihad Tunç, Ankara, 1982, 11

(94) Zekiyüddin Şa'ban, İslam Hukuk İlminin Esasları, Ter: İbrahim Kafî Dönmez, Ankara, 1990, 133

leri kullanmaktadır. "Artık korkulu haller dışında, bir müslümanın farz namazını kılarken Kâbe'den başka bir tarafa dönmesi caiz olmadığı gibi, Beytül-Maksid'e dönmek de ebediyyen yasaklanmıştır. ⁽⁹⁵⁾ "Korkulu haller dışında" kaydı nâsihin de mutlak manâda nihaî hüküm olmadığını, "zaruret hallerinde" nâsihle de hükmedilemeyeceğini göstermektedir. Ancak nâsihle hükmedilmeyince acaba hangi hükümlerle amel edilecektir? Mensûh hükme mi dönülecektir? Yoksa daha başka bir hükümlerle mi amel edilecektir? Şâfiî'de bunların cevabını bulmak mümkün değildir. Ancak zaruret halinde nâsihle hükmedilmeyeceğini açıkça ifade etmiş bulunmaktadır. Bazı müelliflere göre, "aynı şartlar tahakkuk ettiğinde, o şartlardan inen âyetler tekrar devreye girer ve onlarla amel edilir." ⁽⁹⁶⁾ Neshin konusu böyle anlaşıldığı zaman da, Kur'an'da ve sünnette "hükümü ebediyyen kaldırılmış bir nass" bulunmayacağından bu durumdan mutlak manâda nesihten söz etmek mümkün olamaz.

Zaruret hali, istisnaf bir haldir. Zaruret halini istisna ettiğimiz zaman, Şâfiî'ye göre Kur'an ve sünnette nâsih- mensûh ilişkisi bulunmaktadır. Fakat zaruret hali sebebiyle nâsihin hükmünden de vazgeçilir ve mensûhun hükmüyle amel edilirse- ki bunun bütün zaruret hallerinde olmasa bile bazı hallerde mümkün olacağı düşünebilir bu takdirde nasıl bir neshten bahsedilebilir. Burasını bir problem olarak işaretlemek gereğini hissediyor ve bu problemin Şâfiî tarafından çözüme kavuşturulmamış olduğunu da görüyoruz.

9- NESHE PRATİK BİR KONU OLARAK BAKILMALIDIR.

İmam Şâfiî neshi İslam şeriatında vukuu bakımından incelenmiştir. O, neshedildiğini gördüğü meseleleri araştırdı ve onlardan tümevarım metoduyla "neshin hükümlerini ve kaidelerini" çıkardı ve "neshin esaslarını" tesbit etti.

Şâfiî'nin yazdıklarının çoğunda bu cihet açıkça göze çarpar. O kendisinden sonra gelen usû'l- ü fıkıh ulemasından Eş'eri'nin ve Mu'tezile'nin daldıkları gibi nazari meselelere dalmadı. Onlar aklın hüsnüne ve kubhuna hükmettiği şeylerde neshin mümkün olup olmadığı münakaşısına daldılar. Heshedilen hükümlerle amel etmeden evvel, o hükmün neshedilip edilmemesinin imkânını araştırdılar. Neshedilen hükmün yerine yeni bir hükmün konmasının vacib olup olmadığını bahis konusu yaptılar. Bu uğurda açıkça ihtilafa düştüler. Halbuki bunun amelî bir neticesi yoktur; buna bir amel terettüp etmez. Onun için Şâfiî bu konuya hiç dalmadı. Çünkü O, araştırdığı ve tatbikatta gördüğü şeylerden aldığı neticelere göre kaideler kurardı; ha-

(95) Şâfiî, Risâle, 220

(96) Şimşek, M. Said, Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele, 134

yalinde kurup tasavvur ettiği şeylere istinad etmezdi. Onun için bu husustaki sözleri, aydın, doğru ve ölçülü düşmüştür.⁽⁹⁷⁾

SONUÇ

Kur'an'da nesh problemi Sahabe asrından itibaren bütün İslam bilginlerinin dikkatini çeken bir konu olmuştur. İslamî ilimlerin hemen hemen hepsinde "nesh'in ayrı bir yeri vardır. Özellikle usûlcüler konu üzerinde hâsasiyetle durmuşlar ve problemin çözümü için önemli kaideler geliştirmişlerdir. Nesh konusu bugün de İslam bilginlerinin yakından ilgilendikleri ve çözümü için değişik fikirler beyan ettikleri bir mevzudur.

Nesh kelimesi lugatta başlıca iki manâda kullanılmıştır : Yok etmek, izâle etmek; nakletmek, yazmak. Kur'an ve sünnette de nesh kelimesi lûgat manâsıyla aynı anlamda kullanılmıştır. Şâfiî "nesh" kelimesini ilk defa istilâhî anlamda kullanarak, mücmelin beyanı, mutlakın takyîdi, âmmın tahsisi ve istisna gibi hususları neshin dışında mütalaa etmiştir.

Şâfiî'ye göre nasslar arasında gerçek bir zıtlık ve ihtilaf yoktur. Ancak değişik sebeplerden dolayı nasslar birbirine zıtmiş gibi görünebilir. Böyle durumlarda problemi çözmek için bazı usuller kullanılır. Bu usullerden biri de "nesh"tir.

Şâfiî'ye göre Kur'an Kur'an'ı, sünnet sünnet'i neshedebilir. Ancak sünnet Kur'an'ı neshedemeyeceği gibi, Kur'an da sünneti neshedemez. Çünkü birbirini nesheden nasslar birbirinin "misli" olmalıdır. Sünnet Kur'an'ın misli değildir.

Kur'an'ın Kur'an'la neshinde dahi sünnetin büyük bir rolü vardır: Çünkü Kur'an âyetlerinden hangisinin nâsih, hangisinin mensûh olduğunu; hangisinin önce hangisinin sonra varid olduğunu beyan eden sünnettir.

Şâfiî'ye göre neshin illet ve zaruret hali ile de ilişkisi vardır. Ancak O, neshin bu iki mefhumla ne derece ilişkisi olduğunu beyan etmemiştir. Fakat o dönemde neshin illet ve zaruret haliyle ilişkisi olduğunu ifade etmiş olması, son derece önemli bir tesbihtir. Ne yazık ki O'ndan sonra neshin bu iki mefhumla alakası üzerinde detaylara inerek eğilen bilginlerimiz bulunmamaktadır.

Şâfiî neshi nazari bir mesele olarak değil, pratik bir mesele olarak incelemiştir. Bu bakımdan O, nesh konusunda hayâlî tasavvurlar üzerinde durmamış, pratikte bir netice getirmeyen felsefî açıklamalar cihetine gitmemiştir.

(97) Ebu Zehra, İmam Şâfiî, 242

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Hanbel, el- Müsned, İstanbul, 1981
- el- Âmidî, Ali b. Muhammed, el- İhkâm fi Usûli'l- Ahkam, İkinci Baskı, Beyrut, h. 1402.
- el- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, el- Câmiu's- Sahih, İstanbul, Cevherî 1981, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd, es- Sıhah, Mısır, thz.
- Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, 2. Baskı, Ankara, 1976.
- Çakan, İsmail Lütfî, Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları, İstanbul, 1982.
- ed- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, es- Sünen, İstanbul, 1981
- ed- Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahman, el- Fevzu'l- Kebîr fi Usûli't- Tefsir, Ter: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, 1980.
- Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as es- Sicistânî, es- Sünen, İstanbul, 1981
- Ebu Zehra, Muhammed, İmam Şâfiî, Ter: Osman Keskiöğlu, Ankara, 1987.
- el- Eş'arî, Ebu'l- Hasan Ali b. İsmail, Makâlâtü'l- İslamiyyin ve İhtilâfu'l- Musallîn, Tas: Helmuht Router, 3. baskı, Almanya, 1980
- Goldziher, Ignaz, Zahiriler, Ter: Cihad tunç, Ankara, 1982.
- el- Hâzîmî, el- Hâfız Ebu Bekr Muhammed b. Musâ el- Hâzîmî el- Hemedânî, el- İ'tibar fi'n- Nâsihi ve'l- Mensûhi mine'l- Âsâr, Beyrut, thz.
- İbnü'l- Cevzî, Cemalüddîn Ebu'l- Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, Nevâsihu'l Kur'ân, Thk : Muhammed Eşref Ali el- Melbârî, Medine, 1984.
- İbn Kesîr, Ebu'l- Fidâ İsmail b. Kesîr el- Kuraşî, Tefsîru'l- Kur'ani'l- Azîm, Beyrut, 1969.
- İbn Manzûr, Ebu'l- Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrem el- İfrîkî el- Mısırî, Lisânü'l- Arab, Beyrut, thz.
- Koçkuzu, Ali Osman, Hadislerde Nâsih Mensuh Meselesi, İstanbul 1985.
- Malik b. Enes, el- Muvatta, İstanbul, 1981
- Mekkî, Ebu Muhammed b. Ebi Tâlib el- Kaysî, el- İdâh li Nâsihi'l- Kur'ani ve Mensûhihî, Cidde 1986.
- Mustafa Zeyd, en- Nesh fi'l- Kur'ani'l- Kerim, 2. Baskı, Mısır 1987.
- Müslîm b. Haccâc el- Kuraşî, el- Câmiu's- Sahih, İstanbul, 1981.
- en- Nehhâs, Ebu Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. İsmail, en- Nâsihu fi'l- Kur'ânîl- Kerim, Beyrut 1989.
- en- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed s. Şuayb, es- Sünen, İstanbul, 1981.
- Ragîb el- İsfahânî, el- Müfredât fi Garîbi'l- Kur'an, Beyrut, thz.
- es- Suyûfî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, el- İtkân fi Ulûmi'l- Kur'an, Mısır, 1951
- eş- Şâfiî, Muhammed b. İdris, İhtilâfu'l Harîs (el- Umm, VIII. C İldin içinde), Beyrut 1973
- er- Risâle, Thk : Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut, thz.
- eş- Şâtîbî, Ebu İshak İbrahim b. Musâ, el- Muvâfakât fi Usûli'l - Ahkâm, Kahire, thz.
- Şimşek, M. Sait, Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele, İstanbul 1991
- et- Tirmizî, Ebû İsâ, el- Câmiu's- Sahih, İstanbul 1981.
- Zekiyyüddin Şa'ban, İslam Hukuk İlminin Esasları, Ter : İbrahim Kafi Dönmez, Ankara 1990.
- ez- Zemahşerî, Cârullâh Ebu'l Kasım Mahmud b. Ömer, Esâsül- Belâga, Beyrut 1965.
- ez- Zerkeşî, Bedruddîn, el- Bûrhâni fi Ulûmi'l- Kur'an Mısır 1951